

Vznik liberalismu

Ladislav Hejdánek

◆ referát, česky, vznik: 1947/1950

◆ paper, Czech, origin: 1947/1950

Vznik liberalismu [1947/1950]

Politické, hospodářské a náboženské podmínky, z nichž se zrodil

Absolutistický stát na kontinentě

1. Koncem 16. stol. ukazuje nadvládu monarchie a sklon k absolutismu na celé zemi. Německo a Itálie byly sláťaninou samovládných knížectví, také Španělsko bylo řízeno skoro absolutisticky, v Anglii nebyl trůn nikdy tak mocný a francouzské mocnářství se stávalo v 17. stol. ponenáhlu největší a nejspřádanější mocí evropskou.

2. Vznik – podmínky: počátky dlužno hledati v renesančních státech italských rozvoj dopravních prostředků a umění životních, rozšíření střelných zbraní a vznik žoldněřských vojsk; v důsledku toho poklesá moc stavů, feudální neposlušnost a nepořádek potlačovány; koncem 15. stol. již se tvoří velké sjednocené státy, základy to moderních států, nabývají půdy proti svým vasalům, osvobozující se od jejich vlivu.

Láme starou autoritu církevní nadvlády a feudálního zřízení a snaží se být samostatným a nezávislým po všech stránkách.

ideologická příprava: Macchiavelli, Bodin, Hobbes, Montchretien; další silný podnět k posílení vladařské moci přináší lutherská reformace. Luther doporučuje církvi, aby se podřídila moci světské a dává této moci i právo rozhodovati ve věcech náboženských. Německá knížata, která přijala reformaci a zabrala bývalá církevní panství, jsou již předchůdci moderního absolutistického státu.

materiální základna: získána jednak zabavením panství církevních absolutistickým státem, hlavně však novou koloniální politikou a raným kapitalismem, který se zcela rozvinul teprve v tomto režimu.

3. Základem absol. státu a jeho vnitřní a zahraniční mocenské posice jest především mohutný úřednický aparát a stálé vojsko; k tomu zapotřebí mnoho peněz.

4. *Francie:* Ludvík XIV. (vládl 1643–1715); kněžstvo a šlechta, ba každý, kdo měl nějakou hodnost, skoro neplatil daní – veškerá berní břemena byla uvalena na masu nízkého lidu, zbaveného slova. Okázalost nádhery, Versailles, všude napodobována. V posledních letech smír s papežem (jeho sen o světovládné říši římské); obrátil se proti samostatným a nezávislým duchům, knížatům protestantským, a bojoval proti protestantismu. Mnoho z nejvážnějších a nejcennějších poddaných bylo zapuzeno jeho náboženským pronásledováním (1685 zrušen edikt nanský, což způsobilo vystěhování 50.000 kalvínských rodin do ciziny; e.n. vydán 1598 a zajišťoval kalvinistům – hugenottům svobodu svědomí a dovoloval kalvínskou bohoslužbu v místech, kde už byla) a vzali s sebou umění a průmysl. Výchova protestantské mládeže byla ochromena, protestantští rodiče musili svoliti ke katolickému vychování nebo se vzdát vychování vůbec. Následek – obyvatelé byly v podstatě katolickými atheisty, jsouce hotoví při nejbližší vhodné příležitosti oddati se zjevnému atheismu.

merkantilismus: rozvinul se všeobecně od 2. pol. 17. stol.; merkantil. politika je centralisační, všude zdůrazňován význam státu před jednotlivcem a nárok na hospodářskou činnost jedince jest odvozován od společnosti. Zavedena cla proti cizině, vnitřní rušena.

Jean Baptiste Colbert (1619–1683), vrchní intendant financí, později též staveb a umění a ministr námořnictví za Ludvíka XIV.

Ve Francii se sice stát opíral finančně o měšťanstvo, ale privilegoval dosud oba ve středověku vládnoucí stavy (duchovenstvo, šlechtu).

5. Na pevnině byl mezi šlechtou a stavem měšťanským trvalý rozpor. Měšťanstvo je tu od 1. stol. do 19. stol. na stálém ústupu. Šlechta se vyvinula jako zvláštní nejvyšší třída společenská a odloučila se od ostatní společnosti, majíc svá privilegia. Mezi měšťanstvem a šlechtou není styků manželských ani společenských. Jsou to dvě třídy od sebe společensky odloučené, dva stavy stojící proti sobě. (Anglie).

6. Záměry velkého monarchy k zvětšování panství, jeho cíle a úmysly měly nezbytně vzápětí veliké výdaje na výzbroj po celé Evropě, přesahující daňové schopnosti toho věku. I nádhera monarchie byla ohromně nákladná ve srovnání s produktivností doby. Ve Francii, právě tak jako v Británii a Americe, povstal první odpor nikoli proti monarchovi a proti zahraniční politice, ani s nějakým určitým uvědoměním, že jsou tyto věci kořenem zla, nýbrž jen a jen proti obtížím a břemenům, uvalovaným jimi na život jednotlivců. Skutečná daňová schopnost Francie byla jistě pro rozmanitá osvobozování šlechty a kněžstva daleko menší nežli anglická. Břímě, spočívající na bedrech lidu bylo tím těžší. Tím se stávaly vrchní třídy spojenci dvora, nikoliv jako v Anglii jeho odpůrci, a doba zmaru se posunula dále. Když však nakonec došlo k výbuchu, byl jeho účinek prudší a drtivější.

7. Kapitalismus španělský a portugalský byl založen plně na myšlence vykořisťování dobytých zámořských krajů (rozdíl proti Francii a zemím střední Evropy).

8. Druhým typickým příkladem pevninského absolutismu vedle Ludvíka XIV. je španělský Filip II.¹

Reakce proti absolutistickému státu

1. Protest proti tomuto řádu, protest náboženský, politický, hospodářský, sociální a mravní jest historickým začátkem liberalismu. (Sociologický zákon „akce a reakce“.) Tak liberalism se jeví zpočátku jako criticism, někdy i jako bořivý a revoluční criticism. Negativní stránka stojí u něho po staletí v popředí.

2. Z toho plyne jako podstatný jeho úkol stavěti se proti každému užívání hmotné síly, poněvadž ona je základem veškeré tyranie. Též odpor proti tyranii válečného zbrojení.

3. The first comprehensive statement of the liberal philosophy is to be found in Locke, the most influential though by no means the most profound of modern philosophers. In England his views were so completely in harmony with those of most intelligent men that it is difficult to trace their influence except in theoretical philosophy; in France, on the other hand, where they led to an apposition to the existing regime in practice and to the prevailing Cartesianism in theory, they clearly had a considerable effect in shaping the course of events. (Russel HP, 624)

(Kartesianism je filosofie Descartova)

(John Lock, 1632–1704, is the apostle of the Revolution of 1688, the most moderate and the most successful of all revolutions).

(Revoluce 1688: Král Jakub II., vládl 1685–88, katolík, dosazoval katolíky i na stolce anglikánských duchovních; odpor duchovenstva i parlamentu. Duchovní uvěznění v Toveru, protože odepřeli čísti „indulgence“ v kostelích. Soudní spor, který je měl usvědčiti jako zrádce se obrátil proti králi a biskupové osvobození. Téhož roku Vilém Oranžský přistal s vojskem, královo vojsko se připojilo, král prchl do Francie.)

4. tato reakce umožněna: 15. stol. tisk, který umožněn také výrobou papíru. Následky: hojnost biblí, rozšíření znalosti čtení, zlevnění učebnic, XIV. stol. počínají skutečné dějiny evropských literatur. Místní nářečí se rychle nahrazují spisovnou italštinou, angličtinou, francouzštinou, spisovnou španělštinou a později spisovnou němčinou.

¹ Monarchie velké? Prusko Bedřich Vilém I. (1713–1740) Bedřich II., Veliký (1740–1786).

5. Označili jsme již toto období sedmnáctého a osmnáctého věku jako mezivládí ve vývoji lidstva k všesvětové jednotě. V této době nebylo jednotící myšlenky, která by ovládala lidského ducha. (Wells DS 49)

Anglie

1. Zjevný boj soukromých majitelů proti nectnostem panovnickým zasahá v Anglii až do 12. stol.

2. Politický vývoj Anglie v 17. stol. je v úplné protivě k politickému vývoji na pevnině. V Anglii boje mezi vladařem a šlechtou vedou v 17. stol. k opačnému konci. Zde omezují stavové vladařskou moc a ujímají se sami vlády státní.

3. Anglické shromáždění v boji proti absolutismu anglických králů (hlavně v 17. stol., kdy Jakub, král skotský se stal r. 1603 králem anglickým) mělo:

a) Magna Charta Libertatum? obsahuje ta základní práva, která učinila Anglii státem řízeným zákony a ne králem. Zamítá oprávnění královské zasahovati do soukromého majetku a osobní svobody občana, leč souhlasí-li s tím jeho stavovští druhové. Bez svolení parlamentu nebudou králem vybírány žádné dávky. (Vznik anglického parlamentu na zásadě No taxation without representation.) M. Ch. L. z r. 1215.

b) ve shromáždění nejen zvolení měšťané, ale i zvolení zástupci hrabství. Malá venkovská šlechta, svobodní statkáři a sbor starších v obvodu venkovském volili už r. 1254 (nebo 1265? (vždy po dvou rytířích za každé hrabství.

4. 1679 – Habeas corpus act (zákon o osobní svobodě (: parlament, pozorující bedlivě královu snahu (Karel II., vládl 1660–1685, pomýšlel od počátku vlády na zkrácení svobod národa ve prospěch královské moci (o zvýšení moci, přinutil odpíráním daní krále k tomu, že schválil „Habeas corpus act“ (nikdo nesmí být vězněn bez soudního rozsudku).

5. Bill of rights (zákon o právech) – 1689. Zaručoval parlamentu veškeru veřejnou správu, ukládání berní, vydržování vojska, stanovení nejvyšších úředníků. Vláda se musila řídit schváleným rozpočtem a králi byl povolen na vydržování dvora pevný obnos (civilní lista).

6. 1689 – toleranční zákon. Různým sektám byla dána větší volnost, jen katolictví ne, protože bylo podezříváno, že je protistátně činné.

7. Od r. 1688, kdy byla v Anglii poslední revoluce² vládnou stavové v parlamentě. Jeho výkonným orgánem je ministerstvo z parlamentu vyslané, jež je také projevem většiny parlamentu. „Král kraluje, ale nevládne“.

V Anglii od 17. stol. vlastními nositeli myšlenky státní moci a jednoty šlechta a stav měšťanský, kapitalistický. Stojí ve vzájemném vztahu takřka spojeneckém, jsou pevnou hrází proti vzniku a vývoji absolutního království. Šlechta a měšťanstvo do značné míry dávno v sebe přechází. Možno mluvit o oligarchii šlechty a měšťanstva nikoliv o demokracii. Majetné třídy, tj. majitelé velkých pozemků, vlastně šlechta a velkokapitalisté, tvoří politickou moc Anglie (gentry). Při vývoji ústavnosti a parlamentarismu se uplatňuje tedy princip aristokratický.

8. Významné je působení vládní formy anglické na veřejný život. Jeví se zvláště v těchto třech stránkách: osobní svoboda každého jednotlivce, svoboda života hospodářského, v ní počátek moderního liberalismu, svoboda řeči a písma, v 18. stol. je Anglie zemí tiskové svobody.

² Osobní monarchie byla v 17. a 18. stol. v Evropě vládnoucím systémem; i v Holandsku a Británii v 18. stol. opět mohutněla.